

АЖДОДЛАР МЕРОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ-БИЛИШ ФАОЛИЯТИГА ҚАДРИЯТ СИФАТИДА МУНОСАБАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ОИД ҚАРАШЛАР

DOI: 10.53885/edinres.2021.52.76.099

Турдиева Нигора Саидовна,
БухДУ бошланғич таълим
назарияси кафедраси ўқитувчиси

Қадрият – инсон ва жамият маънавиятининг таркибий қисми. Дунёдаги ҳар бир миллатнинг бошқаларга ўхшамаган, асрлар давомида шаклланган миллий қадриятлари мавжуд. Хусусан, меҳмондўстлик, бағрикенглик, олийжаноблик, инсонпарварлик, болажонлик, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, ота-онага юксак меҳр-муҳаббат, жамоа бўлиб яшаш, муҳтожларга бегараз меҳмурувват кўрсатиш, саховат, қўли очиклик, оила қўрғонининг муқаддаслиги сингари минглаб хусусиятлар ўзбек деган номни шарафлаб келаётган миллий қадриятлар сирасига киради. Миллий қадриятлар негизида тарбияланган авлод вакиллари эртага қайси соҳа эгаси бўлиб етишмасин, қайси муҳитда яшамасин, дунёнинг қайси мамлакатига бормасин ҳеч қачон ўзлигини унутмайди, ҳамиша ватанга талпиниб, уни соғиниб яшайди, она тилини, ўзбекона қадриятларни асло унутмайди ва фарзандларини ҳам шундай руҳда тарбиялаш пайдан бўлади. Фарзандлар учун эса ота-онадан юксакроқ намуна бўлиши мумкинлигини тасаввур қилиш қийин. Халқимизнинг куш уясида кўрганини қилади, деган пурмаъно ҳикмати ҳам юқоридаги фикрларни тасдиқлайди.

Ана шундай руҳда тарбия топаётган бугунги ёшларнинг, ёниб турган кўзлари, ғайрат-шижоати, билимга интилиши, дунёда ҳеч кимдан кам бўлмайман, деган ҳаракатини ёруғ келажагимизнинг, эзгу мақсадларга эришишнинг асосий омили ва гарови сифатида кўриш мумкин.

Демакки, биз дунёга бўйлашиб яшаётган эканмиз, ўзимиз учун фойдали бўлган умуминсоний қадриятлардан андоза олиб, дунёдаги тараққий топган халқларнинг тараққиётига туртки бўлган ижобий қадриятларини кузатиб, ўзимиз учун тегишли хулосалар чиқара олсак, фойдадан холи бўлмайди.

Ана шундай қадриятлардан бири билим олиш, илму ҳунар ўрганиш ҳисобланади. Ушбу тушунчаларни бошланғич таълим жараёнидан бошлаб ўқувчилар онгига сингдириб бориш асосий мақсадимиз бўлиши керак.

Масалан, ривожланган дунёда вақтдан унумли фойдаланиш, уни беҳуда ишларга сарфламаслик бугунги кундаги асосий қадриятлардан бири ҳисобланади. Юнон файласуфи Теофраст таъбири билан айтганда, инсон қўлидан келадиган энг катта исрофгарчилик – бу вақт исрофгарчилигидир. Албатта, мазкур қадрият биз учун ҳам бегона эмас. Агар тарихда яшаб ўтган аллома-ю мутафаккирларимиз маънавий меросига назар ташлайдиган бўлсак, вақтни қадрлаш мавзусига бағишланган кўплаб ўғитлар ва ҳикматларга дуч келамиз. Улуғларимизнинг аксарияти босиб ўтган ҳаёт йўлининг ўзи бу борада бизга улкан намуна вазифасини ўтайди.

Масалан, улуғ бобокалонимиз Мир Алишер Навоий ҳазратларини олиб кўрайлик. У зотнинг ҳаёт йўли вақтдан унумли фойдаланишнинг ёрқин намунаси бўла олади. Алишер Навоий умрининг кўп қисмини саройда ўтказиб, турли давлат лавозимларида фаолият олиб борган. Албатта, саройнинг ўз қонун-қоидалари мавжуд ва ҳар қандай амалдор унга амал қилишга мажбур, айниқса у ҳукмдорга яқин инсон бўлса.

Алишер Навоий Ҳусайн Бойқарога энг яқин зотлардан бири сифатида кун давомида бевосита хизмат вазифаси, давлат ишларини уддалаш билан бирга, шеърхонлик ва ғазалхонлик кечаларида ҳам фаол иштирок этиш, ҳукмдор ва шахзодалар ўртасида воситачилик қилиш ва бошқа минглаб муаммоларни бартараф этиш, мамлакат ободонлиги йўлида вақти ва маблағини аямаслик унинг бурчига кирганлигини тасаввур этиш қийин эмас. Аммо шунга қарамасдан Алишер Навоий шунчалик улкан маънавий мерос дурдоналарини яратганки, ҳатто бирор вазифада хизмат қилмасдан, бутун умрини ижодга бағишлаган инсон ҳам бундай юксакликка эриша олиши мумкинлигига ақл бовар қилмайди.

Ёки олим ва ҳукмдор Мирзо Улуғбекни олиб кўрайлик. Бутун ҳаёти ҳукмдорлик ташвишлари, жангу-жадаллар, тожу-тахт учун бўлган исёнларни бостириш билан ўтган бу улуғ сиймо илм-фаннинг кўплаб соҳалари билан шуғулланиб, ўзидан ғарбу-шаркни ҳозирга қадар бирдай хайратлантириб келаётган бебаҳо асарлар мерос қолдирди.

Абу Али ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Муҳаммад аз Замахшарий, Аҳмад ал Фарғоний, Имом Бухорий, Имом Мотурудий, Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва бошқа кўплаб аждодларимизнинг ҳаёт йўли вақтни бесамар ўтказмаслик қандай юксак натижа ва даражаларга олиб келишига ёркин мисол бўла олади.

Ёш авлодни нафақат бундай зотларнинг илмий ва маънавий мероси, балки ҳаёт йўли ибрати мисолида тарбиялашнинг таъсирчан усул ва воситаларини яратсак нур устига аъло нур бўлур эди. Дунёдан ўрناк олишга арзигулик қадриятлардан яна бири бу ҳаётга чанқоқлик. Болаларга ёшлигидан ҳаётга чанқоқлик руҳини сингдириш лозим. Ҳаётни ҳамма бирдай яхши кўради. Аммо ҳаётни яхши кўриш билан ҳаётга чанқоқлик ўртасида катта фарқ бор. Буни бир япон археологи Като Кюдзо мисолида очиб беришга уриниб кўрайлик. Нафақа ёшига қадар бошқа соҳа мутахассиси бўлган мазкур инсон, ёши олтмишдан ошганда археология соҳасига қўл уради. Мана ҳозир ёши тўқсонни қоралаб қолган бўлишига қарамасдан ҳар йили баҳор ва куз ойларида Сурхондарё вилоятига ташриф буюриб, археологик тадқиқотларда фаол иштирок этиб келмоқда. Тарихдан маълумки, Кушонлар ҳукмронлиги даврида буддавийлик эътиқоди Ҳиндистон орқали Ўрта Осиё ҳудудларига тарқалган ва кейинчалик Кушонлар мулки Шарқий Туркистон орқали Япония ҳудудларига қадар кириб борган ва асосий эътиқодга айланган. Эски Термиз яқинидаги Қоратепа ҳудудларидан ҳозирга қадар 20 дан ортиқ буддавийлик ибодатхоналари очиб ўрганилган бўлиб, мазкур кашфиётларда Като Кюдзо жанобларининг ҳам салмоқли ҳиссаси бор. Ҳайратланарли тарафи бу инсон ҳали катта мақсадлар ва янги кашфиётлар йўлида ғайрат-шижоат кўрсатмоқда. Унинг ҳаётга чанқоқлиги кишида ҳавас уйғотади ва ибрат сифатида кўрсатишга арзигулик намуна вазифасини ўтай олади. Ўта қадрли ва мўътабар шарқона қадриятларимиз бор. Масалан, каттадан олдинга ўтмаслик, биринчи бўлиб гапирмаслик, овқатга катталардан аввал қўл чўзмаслик, саломлашганда катталар қўл узатмаса қўл узатмаслик, устозларнинг отадай улуғланиши ва бошқа гўзал қадриятларимиз шулар жумласидан. Ҳаддан ортиқ андиша ва тортинчоқлик қобиғида улғайган болада мустақил фикр, ҳаётда ўз қатъий йўли ва позициясини танлаш, ўз “мен”ини ҳимоя қила олиш руҳи синиқроқ бўлиши психологлар томонидан эътироф этилади. Аслида шарқона андиша таҳсинга лойиқ ахлоқ намунаси. Аммо инсоннинг донолиги фақат унинг яшаган умри ва неча ёшга кирганлиги билан ўлчанмагани сингари, ёши улуғларнинг ҳаммаси ҳам бирдай билимдон ва юксак маънавият соҳиблари деб тўла ишонч билан ҳеч ким айта олмаса керак. Ўзининг узоқ умрига ёшидан ўзга далили бўлмаган қариядан бемаънироқ кимса йўқ, деганда файласуф Сенека нақадар ҳақ эди.

Хулоса ўрнида айтиб ўтиш жоизки, фарзандларимиз болалигидан ўзининг мустақил фикри билан ўсса, ота-оналар ҳам фарзандларини бездирадиган даражада тергаш, саволларига жавоб бериш ўрнига уларни жеркиб ташлаш усулидан воз кечишса, таълим муассасаларида ҳам “устоз ҳамиша ҳақ” деган ақидадан сал чекинсак, болаларни ёшлигидан ўзлари қизиққан соҳаларига бўлган интилишларини рағбатлантириб, уларга шароит яратиб берсак, уларга касб-корларнинг афзал тарафлари ҳақида тушунчалар берсагу, аммо эртага ким бўлиш, ҳаёт йўлини танлаш ихтиёрини кўпроқ уларнинг ўзларига қўйиб берсак кўзлаган мақсадларимизга етиб боришимиз анча тезлашган бўларди.

Таъкидлаш жойизки, ўқишдан тўхтаган одам фикрлашдан ҳам тўхтайдди, деган эди донишмандлардан бири. Бугун бу ҳикматнинг нечоғли ҳаётий ҳақиқат эканлигини атрофимизда рўй бераётган воқеалар мисолида ҳам кўриб турибмиз. Бугунги мамлакатимиз шиддатли ва завқ билан ривожланиб бораётган кунда **яхши диплом учун эмас, яхши билим учун** курашадиган вақт келди. Барча билимлар инсон мияси орқали қабул қилинади. Мия 15 ёшгача ўсади. Инсон 5 ёшгача ташқи муҳит ахборотларининг 70-80 фоизини олиб бўлади(иссиқ-совуқ, ота-она, ака-ука,ой, қуёш,тоғ, табиат, ҳайвонлар ва ҳ.к.). Демак, 3-4 ёшга келиб инсон мияси физиологик жиҳатдан ўқишга, ҳарфларни жамлашга тайёр бўлади. Миянинг мана шу физиологик хусусияти ҳисобга олиниб кўп мамлакатларда 5-6 ёшдан, баъзи мамлакатларда 7 ёшдан 1-синфга борадилар.

Организмда нерв ҳужайраларининг тўртдан уч қисми мияда жойлашган. Бу тахминан 14 млрд. асаб ҳужайрасига тўғри келади. Миянинг катта-кичиклиги ақлий фаолиятга умуман алоқаси йўқ.

Шуниси қизиқки, бош мия ярим шарларидаги нерв ҳужайраларининг бор йўғи 2,5-3,0 фоизигина ақлий фаолият даврида ишлаб туради. Мана, сизга резерв. Бош мияга қанча юклама берилса, албатта, меъёри билан, унинг қабул қилиш қобиляти шунча ошиб боради. Инсон мияси тана умумий оғирлигининг 2 фоизини ташкил қилади, оғирлиги тахминан 1,4 кг. Мия кучли компьютерга ўхшайди. У ҳар хил сигналларни қабул қилади — товуш, хид, фигуралар ва ҳоказо,

уларни аниқлайди ва туркумларга ажратади, эслаб қолади. Миянинг эслаб қолиш қобилияти ҳар қандай компьютердан кучли.

Юқоридагилардан шу нарсга аён бўладики, бошланғич таълим таълим жараёнида ўқувчиларининг ўқув-билиш фаолиятига кадрят сифатида муносабатини шакллантириш механизмини ишлаб чиқиш алоҳида долзарблик касб этмоқда.